

УДК 347.195.3(4)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шпомер А.І.

Чернігівський національний технологічний університет

У статті досліджено правове регулювання діяльності державного вищого навчального закладу як суб'єкта господарської діяльності. Досліджено державний вищий навчальний заклад як установу та його особливості. Розглянуто особливості вищого навчального закладу як бюджетної установи. Визначено, що вищий навчальний заклад сповна не можна віднести до бюджетних установ, адже вони мають власні надходження, в тому числі від здійснення господарської діяльності. Розглянуто правовий статус майна державного вищого навчального закладу як суб'єкта господарювання.

Ключові слова: державний вищий навчальний заклад, суб'єкт господарювання, неприбуткова організація, бюджетна установа, право господарського відання, право оперативного управління.

Постановка проблеми. Вища освіта є однією із соціальних галузей, що безпосередньо впливає на формування передумов економічного зростання і є фундаментом створення інтелектуального потенціалу держави та відтворення духовної нації. Тому реформування вищої освіти є першочерговим завданням і свідчить про її системну роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та у розбудові демократичного соціально орієнтованого суспільства. Рівень розвитку будь-якої держави чи суспільства залежить від розвитку інноваційних відносин. Одним з головних учасників розвитку таких відносин є державні вищі навчальні заклади.

В сучасних умовах формування структури сфери вищої освіти актуальним є питання правового регулювання господарської діяльності державних вищих навчальних закладів, їх участі в господарських правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання господарської діяльності вищих навчальних закладів здійснювалось багатьма науковцями. Окремі аспекти цього питання були предметом аналізу науковців – представників різних правових наук. Значний теоретичний внесок у розроблення проблеми дослідження внесли такі вчені, як: В.В. Астахов, Н.О. Білоусова, В.К. Мамутов, Р.О. Стефанчук, М.О. Тимошенко, О.І. Харитоновна, В.С. Щербина та інші.

В наукових дослідженнях недостатньо приділяється уваги аналізу правового регулювання господарської діяльності вищих навчальних закладів. Так, слід погодитись з думкою Білоусової Н.О., яка вважає, що в законодавстві не визначено статус вищого навчального закладу як суб'єкта господарювання. Більшість публікацій присвячені розгляду адміністративно-правового статусу вищих навчальних закладів, а також аналізу цивільно-правових відносин за їх участі.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність вищих навчальних закладів та особливості їх господарсько-правового статусу.

Викладення основного матеріалу. Ефективна діяльність щодо надання якісних освітніх послуг, підготовки конкурентоспроможних висококваліфікованих кадрів для різноманітних сфер життєдіяльності суспільства і держави можлива за

умови ефективного функціонування вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону «Про вищу освіту» засновником вищого навчального закладу можуть бути органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано вищий навчальний заклад. Права засновника, передбачені Законом «Про вищу освіту», набуваються відповідно до цивільного законодавства.

Закон «Про вищу освіту» визначає вищий навчальний заклад як окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти, з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей (п. 7 ч. 1 ст. 1).

Особливість установи як організаційно-правової форми юридичної особи закріплений в Цивільному кодексі України. Так, відповідно до ч. 3 ст. 83 цього кодексу установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливість правового статусу окремих видів установ встановлюється законом. Так, особливість правового статусу вищих навчальних закладів регулюється Законом «Про вищу освіту».

Вищий навчальний заклад діє на підставі власного статуту. Статут вищого навчального закладу повинен містити:

- 1) повне найменування із зазначенням типу вищого навчального закладу, його правосуб'єктність, місцезнаходження, дату прийняття рішення про його утворення;
- 2) концепцію освітньої діяльності вищого навчального закладу;
- 3) права та обов'язки засновника (засновників);
- 4) обсяг основних засобів (розмір статутного капіталу), наданих засновником (засновниками);
- 5) повноваження органів управління вищого навчального закладу;

6) права та обов'язки керівника вищого навчального закладу;

7) порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;

8) підстави дострокового розірвання контракту з керівником вищого навчального закладу та керівником навчально-наукового інституту (факультету);

9) джерела надходження і порядок використання коштів та майна вищого навчального закладу;

10) порядок звітності та контролю за провадженням фінансово-господарської діяльності;

11) порядок внесення змін до статуту вищого навчального закладу;

12) порядок реорганізації та ліквідації вищого навчального закладу.

Статут вищого навчального закладу може містити інші положення, що стосуються особливостей утворення і діяльності вищого навчального закладу. Статут вищого навчального закладу не повинен суперечити законодавству.

Вищий навчальний заклад утворюється у формі державної, комунальної, приватної установи і працює на засадах неприбутковості (ч. 1 ст. 27 Закону «Про вищу освіту»).

Визначення неприбуткових установ закріплено пп. 14.1.121 п. 141.1 ст. 14 Податкового кодексу, а саме зазначається, що неприбуткові установи це такі, які не є платниками податку на прибуток підприємства відповідно до п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу. Неприбуткові організації це не різновид підприємств, установ, організацій. Це податковий статус, який надають їм податкові органи через внесення до Реєстру неприбуткових установ та організацій, що діє з 16 липня 2016, дія якого регулюється Положенням, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України 13 липня 2016 року.

У п.п. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу України встановлено критерії віднесення підприємств, установ, організацій до неприбуткових, а саме:

– утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

– установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

– установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);

– внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Перелік юридичних осіб, які можуть отримати статус неприбуткових визначено у пп. 133.4.6 п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу України. Серед інших, у цьому переліку містяться і бюджетні установи, до яких і відносять вищі навчальні заклади.

До неприбуткових організацій, що відповідають вимогам цього пункту і не є платниками податку, зокрема, можуть бути віднесені:

бюджетні установи;

громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди;

спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб;

житлово-будівельні кооперативи (з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому відповідно до закону здійснено прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом житлового будинку і такий житловий будинок споруджувався або придбався житлово-будівельним (житловим) кооперативом), дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства);

об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків;

професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання;

сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам цього пункту.

У п. 12 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України бюджетні установи визначаються як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідного державного бюджету чи місцевого бюджету та є неприбутковими. Хоча тут можна не погодитись з тим, що бюджетні установи, до яких відносять і вищі навчальні заклади повністю утримуються за рахунок бюджету, адже вони мають організаційно-правову форму установи. Адже установи відповідно до ст. 86 Цивільного кодексу України можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом, і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Крім того, в ч. 1 ст. 71 Закону «Про вищу освіту» зазначається про те, що фінансування державних вищих навчальних закладів не обмежується коштами державного бюджету, а може здійснюватися з інших джерел фінансування.

Відповідно до ч. 2 ст. 70 цього закону, вищий навчальний заклад має власні надходження, отримані від плати за послуги, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти.

Здійснений аналіз норм чинного законодавства дозволяє припустити, що вищий навчальний заклад сповна не можна віднести до бюджетних установ, адже вони мають власні надходження, в тому числі від здійснення господарської діяльності.

Вищі навчальні заклади відповідно до п. 4 та 5 ч. 3 ст. 70 Закону «Про вищу освіту» мають право здійснювати господарську діяльність, тобто є суб'єктом господарювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 55 суб'єктами господарювання визначаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Всі вищі навчальні заклади як суб'єкти господарювання, реалізуючи свою господарську компетенцію, здійснюють освітню діяльність, що є різновидом господарської діяльності.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ГК під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Діяльність у сфері освіти безпосередньо пов'язана з наданням освітніх послуг, що регулюється Цивільним кодексом, Господарським кодексом, законом «Про ліцензування видів діяльності».

Відповідно до ч. 2 ст. 3 ГК господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Стаття 52 ГК визначає некомерційну господарську діяльність як самостійну систематичну діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання. Така діяльність спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Аналіз зазначених положень дає можливість зробити висновок, що вищі навчальні заклади є установами, які здійснюють некомерційне господарювання. Вищі навчальні заклади систематично здійснюють самостійну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних та соціальних результатів без мети отримання прибутку. Одна з ознак, що характеризують вищий навчальний заклад як суб'єкт некомерційного господарювання пов'язана не з тим, що установа при здійсненні своєї діяльності може отримувати прибутки, а з тим, що в установчих документах відсутня сама мета їх одержання.

Виникає питання щодо правового статусу майна вищого навчального закладу. У ч. 1 ст. 70 Закону «Про вищу освіту» зазначено, що з метою забезпечення статутної діяльності вищого навчального закладу засновником (засновниками) закріплюються на основі права господарського відання або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно.

Однак це суперечить ч. 1 ст. 53 Господарського кодексу, в якій зазначено, що некомерційна господарська діяльність може здійснюватись суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління в організаційних формах, які визначаються власником або відповідним органом управління чи органом місцевого самоврядування з урахуванням вимог, передбачених цим Кодексом та іншими законами.

Крім того, в ч. 1 ст. 136 зазначається, що право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва який володіє, користу-

ється і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами. В той же час, відповідно до ст. 137 Господарського кодексу, правом оперативного управління визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених цим Кодексом та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Тому тут, на нашу думку, треба визначитись і ліквідувати суперечності щодо правового статусу майна вищого навчального закладу. Якщо законодавець визначає вищий навчальний заклад як неприбуткову установу, що здійснює некомерційну господарську діяльність, то і майно повинно бути закріплене за ним на праві оперативного управління.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження правового регулювання діяльності державних вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання дозволяє зробити деякі висновки.

1. Правове регулювання діяльності вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання здійснюється Господарським кодексом, Цивільним кодексом, Законом «Про освіту», Законом «Про вищу освіту», Законом «Про наукову і науково – технічну діяльність» Законом «Про ліцензування видів», Статутом.

2. Державний вищий навчальний заклад є юридичною особою публічного права та організаційно-правову форму установи, що працює на засадах неприбутковості.

3. Державний вищий навчальний заклад відповідно до п.12 ч.1 ст.2 Бюджетного кодексу є бюджетною установою та повинен повністю утримуватись за рахунок державного бюджету, однак має власні надходження, а також може здійснювати господарську діяльність. Що ставить під сумнів належність їх до бюджетних установ.

3. З метою забезпечення статутної діяльності вищого навчального закладу засновником (засновниками) закріплюється за ним майно на основі права господарського відання. Однак, на нашу думку, якщо законодавець визначає вищий навчальний заклад неприбутковою установою, що здійснює некомерційну господарську діяльність, то і майно повинно бути закріплене за ним на праві оперативного управління.

4. Для вирішення всіх колізій законодавства, що здійснює правове регулювання діяльності державних вищих навчальних закладів як суб'єктів господарювання, на нашу думку, треба законодавчо врегулювати правовий статус некомерційних суб'єктів господарювання, а саме прийняти спеціальний закон щодо цих господарюючих суб'єктів.

Список літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року // Голос України. – 06.08.2014. – № 148.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року // Урядовий кур'єр. – 17.08.2010. – № 151.
3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року // Голос України. – 04.12.2010. – № 229-230.

4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11 (28.03.2003). – Ст. 462.
5. Білоусова Н.О. До питання визначення господарсько-правового статусу державного вищого навчального закладу [Текст] / Н.О. Білоусова // «Современные тенденции в юридической науке Украины» (г. Хмельницкий, 24-25 апреля 2015 г.) – Херсон: Издательский дом «Гельветика», 2015. – С. 82-84.
6. Набуття господарсько-правового статусу приватним вищим навчальним закладом в Україні як основа його правосуб'єктності / М.О. Тимошенко // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 184-188.
7. Особливості фінансово-господарської діяльності вищих навчальних закладів в Україні / Л.М. Шаталова // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 493-499.

Шпомер А.И.

Черниговский национальный технологический университет

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ КАК СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье исследованы правовое регулирование деятельности государственного высшего учебного заведения как субъекта хозяйственной деятельности. Исследовано государственное высшее учебное заведение как учреждение и его особенности. Рассмотрены особенности высшего учебного заведения как бюджетного учреждения. Определено, что высшее учебное заведение нельзя отнести к бюджетным учреждениям, ведь они имеют собственные поступления, в том числе от осуществления хозяйственной деятельности. Рассмотрен правовой статус имущества государственного высшего учебного заведения как субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: государственное высшее учебное заведение, хозяйствующий субъект, некоммерческая организация, бюджетное учреждение, право хозяйственного ведения, право оперативного управления.

Shpomer A.I.

Chernihiv National University of Technology

LEGAL ADJUSTING OF ACTIVITY OF STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS SUBJECT OF ECONOMIC ACTIVITY

Summary

In the article investigational legal adjusting of activity of state higher educational establishment as subject of economic activity. State higher educational establishment as establishment and his features is investigational. The features of higher educational establishment are reconsidered as budgetary establishment. It is certain that higher educational establishment can not be attributed to budgetary establishments, in fact they have own receivables, including from realization of economic activity. Legal status of property of state higher educational establishment is considered as a management subject.

Keywords: state higher educational establishment, managing subject, noncommercial organization, budgetary establishment, right for an economic conduct, right for an operative management.